

האם סומא חייב בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום

הלכה היא בשו"ע (או"ח סי' רפה) :

"אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבן. (במדבר לב, ג). אם למד הפרשה בפירוש רש"י חשוב כמו תרגום, וירא שמים יקרא תרגום וגם פירוש רש"י".

שאלה מעניינת מתעוררת באשר לדינו של הסומא בהלכה זו. הפרי מגדים (מ"ז אות ב) כותב בקצרה :

"סומא או אלם אם מחויב לשמוע מאחרים מצות התלויות בדבור, עיין שו"ת הרדב"ז מה שכתב [ח"ג] סימן [תתסז]".

בתשובה זו נשאל הרדב"ז :

"שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שאמרו רז"ל חייב אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור אם היה סומא או חולה בעיניו ואין יכול לקרות אם הוא מחויב ללכת אצל אחר שיקרא והוא ישמע וכן אם אינו יודע לקרות אם פטור מחיוב זה. ואם אין לו אונס אם נפטר בשמיעה שיקרא אחר והוא שומע או לא".

יש כאן כמה שאלות :

א. סומא אינו יכול לקרוא מן הכתב. האם הוא חייב ללכת לשמוע מאחר הקורא ובכך לצאת ידי חובה?

ב. אדם שאינו יודע לקרוא, האם דינו יהיה דומה?

ג. האם עקרונית ניתן בכלל לצאת ידי חובת שתיים מקרא על ידי שמיעה מאחר?

ראשית, כותב הרדב"ז שפשוט שיוצאים ידי חובה בשמיעה, כדין שומע כעונה במגילה ובשופר ובקריאת התורה ואף בשמיעת התפילה מפי החזן.

ומה שבקריאת שמע אין יוצאים – זהו דין מיוחד של "ושננתם", שישננם בפיו; וגם מה שאין הש"ץ מוציא את היודע הבקי בתפילה בכל שאר ימות השנה [מלבד תפילות ר"ה ויוה"כ] הוא רק כדי שלא יסמכו היודעים על ש"ץ לעולם, ולפעמים נמצא שלא כיון במלה אחת ונמצא הולך בלא תפלה, אבל מדינא לעולם שומע כקורא, וכפי שהרי כל הברכות כולן אם שמע ואמר אמן יצא ידי הברכה. ולכן מסקנתו בנקודה זו: "הילכך אם שמע שנים מקרא וא' תרגום יצא ובלבד שיכוין מלה במלה".

ולגבי דינו של הסומא, כותב הרדב"ז שראשית הדבר תלוי במחלוקת בענין חיובו במצוות, שלסוברים שפטור מכל מצות האמורות בתורה פטור גם מזה, ולמ"ד חייב חייב גם בזו.

וכאן הוא מגיע לחידושו וכותב:

"ומ"מ נראה לי דאפילו למ"ד סומא חייב במצות, פטור מחיוב זה, דכיון דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם ע"פ זה א"א בכתב דהא אינו רואה וכן פטרינן ליה מכל מצות התלויות בראייה אפי' שהם מן התורה כגון לעלות וליראות ועדות וכ"ש דפטור מחיוב זה דהוי מדרבנן בעלמא".

כלל הוא בידינו, ש"דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה", ולכן הסומא שאינו יכול לקרוא אלא על פה, שהרי אינו רואה את הכתב, פטור עקרונית מחיוב קריאת שנים מקרא ואחד תרגום. ובפרט שחיוב זה הוא מדרבנן. הרדב"ז כותב שזה כמו שאר מצוות התלויות בראיה שהוא פטור מהן.

השוואה זו קשה קצת, כי שם הפטור הוא מחמת אונס – הלה אינו יכול לקיים את המצוה במציאות, מה שאין כן בנידונו שבעצם יש מצבים שהוא יכול אם הוא יודע לקרוא בעל פה, אבל כנראה שסברת הרדב"ז שחכמים לא היו מתקנים לו חיוב לקרות את הפרשה אם הוא במצב בסיסי שהוא צריך לקרוא בעל פה דברים שבכתב.

ואמנם על כל פנים קשה לרדב"ז על השוואה זו ועל עיקר דבריו, שהרי במקרה דנן אפשר לסומא לקרוא על ידי שמיעה מאחר, ואם כן אינו עובר על הדין של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה?

על כך משיב הרדב"ז: "ואף על גב דהכא אפשר ע"י שמיעה לא מצינו דבר שיהיה פטור ע"י עצמו משום דלא שייך ויתחייב ע"י אחרים".

ומסיים הרדב"ז "ולענין מי שאינו יודע לקרות קם ליה בדרכה מיניה שהרי הוא עובר על ולמדתם אותם שהוא חייב מן התורה ללמוד תורה ואינו לומד ועד שהוא הולך לשמוע ילך ללמוד. ועוד מה יועיל שמיעת התורה אם הוא אינו מבין מה שהוא שומע דדוקא במקרא מגלה התירו אף על פי שאינו מבין מידי דהוה אחשתרנים בני הרמכים אבל בעלמא לא".

ומסכם הרדב"ז: "הילכך לנ"ד אם היה (או) סומא או חושש בעיניו או שאינו יודע לקרות פטור מחיוב זה ואם הוא יודע נפטור ע"י שמיעה. והנראה לע"ד כתבתי".

כדברים אלו פסק גם המחזיק ברכה (סי' רפה, ה), והתורת חיים (סימן קל"ט ס"ק ג'); ובכף החיים (סימן רפ"ה ס"ק י') הביא את דברי הרדב"ז והמחזיק ברכה, וכתב שמן הדין פטור אך נכון להחמיר ולשמוע מאחר ותבוא עליו ברכה.

ואמנם דברים אלו אינם מוסכמים. בסידור היעב"ץ (דיני ערב שבת ס"ק כ"ג) כתב שסומא יקרא תרגום ג' פעמים, ע"כ, ומבואר שנקט שאף הסומא בכלל החיוב.

ובשו"ת תשובה מאהבה (חלק ב' סימן רמ"ב) העיר על דברי הרדב"ז, וכתב שצריך עיון לדינא.

על מה הויכוח? הראיה המרכזית שמביא הרדב"ז לדבריו, היא מדברי הגמרא. בברכות, א מצינו שבשעת קריאת התורה "רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אן בדידן ואינהו בדידהו".

כלומר, שהיה עוסק בתורה שבעל פה בזמן קריאת התורה. איך עשה זאת? על כך ידועים דברי התוספות (סוטה לט, א), על מה שאמרו שם בגמרא "כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה". התוספות מקשים שאם כן איך נהג רב ששת כפי שנהג?

"ומצינו למימר דמהדר אפיה שאני, אי נמי רב ששת שאני משום דהוה מאור עינים והוה פטור מקריאה משום דהוה דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה וכיון דפטור מקריאה אפילו בשעת שמיעה היה יכול לעסוק בדבר הלכה והיינו דקאמר אן בדידן כגון דברי הלכה (כגון) דברים דעל פה ואינהו בדידהו דברים שבכתב, מיהו מסתברא כפירוש ר"ח דפי' התם דוקא רב ששת וכיוצא בו דתורתו אומנתו אבל האידנא כרבא סבירא לן דאמר רבא כיון שנפתח ס"ת וכו' והאי דהוה מהדר אפי' י"ל דלא הויה אורחא דמילתא לאיעסוקי בדבר הלכה באנפי ציבורא בעוד שהן עסוקין בשמיעת התורה".

הרי לנו כמה תירוצים:

א. כשמחזיר פניו מותר.

ב. דווקא סומא משום שהוא פטור מקריאת התורה שהיא עבורו דברים שבכתב.

ג. רק לתלמיד חכם מותר.

מבאר הרדב"ז שלפי התירוץ השני בתוספות, מוכח שאפילו כאשר אפשר לשמוע מפי אחר, ובכך לצאת ידי חובה מבלי לקרוא בעל פה דברים שבכתב, שהרי הבעל קורא קורא מתוך הספר תורה, מכל מקום הסומא פטור מכך, כי אינו יכול לקרוא בעצמו.

על דבריו אלה השיג בשו"ת תשובה מאהבה, כי נראה בתוספות בסוטה וגם בברכות ובבבא קמא שאינם נוקטים לעיקר כתיורץ זה, ומשום שיש לנו כלל שלמרות ההלכה של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב, מכל מקום התירו חכמים לעשות כן משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולכן התירו לכתוב תורה שבעל פה, וגם בנידון דידן, הסומא מותר לקרוא בעל פה משום עת לעשות להשם, ולכן גם הוא בכלל החיוב.

יצוין, שאכן במשנה ברורה בתחילת סימן מט כותב בשם אחרונים להתיר לסומא לקרוא בתורה לעצמו משום עת לעשות לה' הפרו תורתך.

ובספר מועדי ה' (רבי יהודה נג'אר, ק"ה ע"א) כתב שסומא חייב לשמוע קריאת שמו"ת, והביא ראיה מעניינת לדבריו הנוגעת בנידון זה, מדברי שו"ת הרשב"א (חלק א' סימן ר"ו). שם מצינו :

"שאלת מי שהשלים את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום אם מותר לספר בעוד שספר תורה פתוח או לא?

תשובה כל שנפתח ספר תורה אסור לספר אלא מי שתורתו אומנותו שמותר לספר בהלכותיו. כדבר ששת דאמר אינהו בדידהו ואנן בדידן. **וסתמא דמילתא** איהו נמי משלים היה פרשיותיו. ואפילו הכי איהו דוקא דתורתו אומנותו הא אחרינא אסור. ואזני כל העם אל ספר התורה כתיב (נחמיה ח') וכתוב ובפתחו עמדו כל העם לא שנא השלים לעצמו ולא שנא לא השלים".

מכך הוא מוכיח, שגם סומא חייב בשנים מקרא.

יש לעיין בראיה זו, משום שאם אכן סומא חייב, מדוע כותב הרשב"א "סתמא דמילתא" שהיה קורא שנים מקרא, והיה לו לומר דבוודאי היה מקיים חיובו? ולכאורה דווקא משמע מכך, ששמא רב ששת השלים פרשיותיו כיון **שראוי** לנהוג כך, אך אין חיוב בדבר.

וכמו כן אין להוכיח אפילו לדרך זו שעל כל פנים אין איסור בדבר – כי ייתכן שהיה רב ששת עושה זאת על ידי שמיעה מאחר.

בכל זה עיין כרם שלמה (רבי שלמה האס, סימן רפ"ה); שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח סימן ק"ד); חזון עובדיה (שבת חלק א' עמ' שכ"ג).